

*Левицька О. Ю.,
здобувач кафедри китайської, корейської та японської філології
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

КОНСТАНТИ ЯПОНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ Й ПОЕТИКА МОРИ ОГАЯ В ПОВІСТІ «ТАНЦІВНИЦЯ»

Анотація. У статті проаналізовано константні закономірності проблематики й поетики творів романтичного періоду творчості письменника Морі Огая, структурні особливості, стильову специфіку та образну систему його прози.

Ключові слова: романтизм, екзотизм, семантизація кольорів, поетика.

Постановка проблеми. Стильовий діапазон японського письменника Морі Огая (1862–1922) охоплює різні тенденції, проте в нашому випадку в статті аналізується проблема формування основної доміанти ранньої прози письменника, яка пов'язана з романтизмом, – зображення психологічних станів героя, розповідь від першої особи, повне авторське невтручання в зображуване, зміщення часових планів і обігрування контрастів.

Аналізу творчості Морі Огая присвячено чимало ґрунтовних досліджень, зокрема роботи Коборі Кейїчиро, Морі Марі, Морі Ото, Йошіди Сейїчі, Кунітомо Тадао, Сакураї Еміко, Накаї Йошіюкі, Кінго Очіаї, Р. Боурінга, Д. Ділворта, Х.М. Холпер, Г. Іванової, Ю. Осадчої й ін. [1; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13]. Важливим джерелом для дослідження естетичних поглядів письменника і його критичних робіт слугують публікації статей, нарисів, циклів лекцій та інтерв'ю письменника в повному зібранні творів 1971–1972 рр. (томи 1–38) [14; 15].

Мета статті полягає в осмисленні новаторського характеру романтичної творчості Морі Огая та її літературознавчої рецензії на прикладі повісті «Танцівниця».

Виклад основного матеріалу дослідження. У японській літературі, як і в європейській, основним стильовим прийомом романтизму було зображення не самого предмета, а враження від нього. Романтики розглядали внутрішню конфліктність і суперечність людського «Я» в контексті почуттів, вони приділяли увагу внутрішньому світові людини, а концепцію особистості розглядали крізь призму протиставлення власного «Я» навколишньому світові. Замість натяку і приглушених почуттів, що процвітали в традиційній поезії, японські романтики надавали перевагу вираженню поетичних емоцій. Вони створювали фрагментарну, етюдну, незавершену картину. Світосприйняття романтиків позначилося й на стилістиці, яка відзначається недомовленістю, уривчастістю оповіді. Так, за глибиною художнього аналізу людської психіки, широтою та соціальною значущістю порушених проблем повісті романтичного періоду творчості Морі Огая можна поставити в один ряд із кращими творами японської літератури. Це митець із абсолютно чітким внутрішнім баченням людей і життя, про яких він повідомляв, на його думку, найголовніше.

Екзотичність образів і сюжетів є характерною рисою романтизму. Екзотику романтики шукали у фольклорі, який

уважається визначальним для національної свідомості. Для європейських романтиків звичайним є звернення до східних тем і сюжетів, коли європеєць потрапляє в екзотичне оточення, наприклад до циган, на Кавказ або в країни Близького Сходу. Схід у романтичному мистецтві протиставляється європейській цивілізації як світ вільних, природних пристрастей, що розігруються на тлі прекрасної, благодатної природи. Такий прийом Морі Огай використав навпаки – японці їдуть у екзотичну для себе Європу.

На романтичному етапі творчості Морі Огай усе ще занурений у спогади про Німеччину. Дії трьох романтичних повістей письменника відбуваються на вулицях Берліна («Танцівниця»), Мюнхена («Бульбашки на воді»), Дрездена («Кур'єр»). Умовно їх можна об'єднати назвою «німецьких» повістей, у яких Морі Огай розвиває орієнталістські мотиви, властиві романтизму загалом. Три «німецькі» повісті схожі сюжетами, проблематикою та жіночими персонажами. Героїні трьох творів пов'язані з різними видами мистецтва: Еліза – танцівниця, Марі – натурниця, Іда – піаністка. Це пояснюється ширим захопленням письменника образотворчим мистецтвом.

В основі «німецьких» повістей письменника лежить конфлікт героя зі світом, у центрі його художнього зображення – унікальний збірний образ – це молодий освічений японець, який потрапляє в екзотичну, невідому Європу. Герой письменника – нетипова, непересічна особистість, не схожа на інших. Зазвичай цей образ має хворобливу уяву, непередбачувану й фатальну поведінку, трагічне світовідчуття. Духовна драма героя пов'язана з особливостями політичної та культурної ситуації Японії епохи Мейджі. Уперше опинившись за кордоном, він стикається з проблемою взаємопроникнення й взаємопов'язання двох традицій. Спочатку герой насолоджується новизною, а згодом розуміє, що оточення не сприймає його, протистоїть йому, намагається пригнітити волю та обмежити свободу.

Поетика романтичних творів письменника характеризується складною літературною технікою, глибоким аналізом емоційного стану персонажів у поєднанні з непередбачуваним сюжетом. Текст Морі Огая вимагає особливо уважного прочитання, тому що він частина цілого, частина метатексту, тому ігнорування будь-якої одиниці цього цілого не надає можливості адекватного сприйняття й розуміння.

«Німецькі» романтичні твори письменника характеризуються так званою вільною композицією. Морі Огай досягав місткості і глибини зображення оповіді за допомогою зміщення часових планів та обігрування контрастів. У творах письменник є водночас оповідачем і спостерігачем, що сприяє об'єктивуванню подій. Головне джерело драматизму долі персонажів романтичних повістей письменника знаходиться в очікуванні певних невідомих змін у долі, втручання вищих сил у нестерпний, руйнівний для душі стан неміцності, тимчасовості існу-

вання. Героїв характеризує очікування допомоги та невіра в неї. Інтерпретуючи романтичні події «німецьких» повістей, Морі Огай порушує проблему буття людини, її щастя. Першорядне значення у творах відведено душевному багатству людини, її емоціям, світогляду, почуттям власної гідності.

Автобіографічна повість «Танцівниця» (*Maïxime*, 1890) написана у формі щоденника з ретроспективною композицією. Письменник починає оповідь із кінця для того, щоб продемонструвати поточний душевний стан головного героя після пережитих подій. «Танцівниця» оповідає про широсердну драму молодого японця Оти Тойотаро, який приїхав у Берлін вивчати право й змушений відмовитися від кохання до німецької дівчини через обов'язок служби. Художньою особливістю повісті «Танцівниця» є своєрідний опис того періоду життя, у якому опинився герой Ота Тойотаро, – під час стажування в Німеччині. Образ Оти Тойотаро символізує молодь епохи Мейджі. У бурхливий період змін і реформ у Японії така молодь із задоволенням досліджувала нові горизонти, які відкрилися перед нею разом зі знайомством із західноєвропейською культурою.

Цікавий також і просторово-часовий аспект повісті. Художній часопростір твору – це завжди система безлічі пов'язаних між собою світів-просторів, у кожному з яких тече власний час. Так, у повісті «Танцівниця» в тісній взаємодії знаходяться світ реальний і світ інобуття, «закордонності», що відрізняються один від одного за структурою просторово-часових відносин. Морі Огай постійно переміщає героїв повісті у просторі та часі: учора Ота був на кораблі в Сайгоні, сьогодні він знаходиться в Берліні, а завтра поїде до Росії. Письменник використовує такий прийом, щоб підкреслити бажання японців дізнаватися і запозичувати. Проте всюди його супроводжуватиме невимовна печаль і туга за втраченим. Світ реальності героя ділиться на дві протилежні системи часопростору. Мається на увазі протиставлення теперішнього Оти під час повернення до Японії (сум за втраченим коханням, безвихідь і страх перед невідомим майбутнім) і світ прекрасного минулого в Німеччині, наповнений непідробною гармонією й сенсом (цікаве навчання, нові знайомства та кохання). При цьому в підтексті повісті проглядається ще один хронотоп, нереалізований на сторінках твору. Це хронотоп майбутнього, який об'єктивно протистоїть як минулому, так і сучасному.

Драма Оти Тойотаро пов'язана з особливостями політичної й культурної ситуації Японії періоду Мейджі. Уперше опинившись на Заході, Ота усвідомлює, що навіть коротке щастя є невід'ємним правом людини. Однак над самосвідомістю особистості продовжує панувати деспотична влада національних традицій, і почуття приноситься в жертву боргу, а сповідь героя набуває ще більшого драматизму. Із від'їздом із Європи закінчується й воля Оти.

Виходячи з цього, головною ідеєю повісті Морі Огая можна назвати досягнення суб'єктивної ідентифікації нації, яка найкраще виявляється в кульмінації твору: вибір Оти – залишитись у Європі або повернутися до Японії.

Повість Морі Огая будується на спогадах героя, сентиментальних, але разом із тим не позбавлених самоіронії. Оповідач повісті – це хлопець тонкої душевної організації, не позбавлений почуття прекрасного, його сприйняття навколишньої дійсності відзначається свіжістю, спостережливістю, забарвлене складною гаммою переживань. Ота Тойотаро – лідер, але не за характером, а за обов'язком, обставини постійно спонукають його йти далі. Він честолюбний, навіть трохи зарозумілий, че-

рез це з ним важко знайти спільну мову. Ще на початку повісті Морі Огай так характеризує свого героя: «Ота Тойотаро завжди був серед перших <...> повний честолюбних планів і надій, а також постійної готовності працювати» [2, с. 113].

За кордоном хлопець із насолодою вдихає повітря Європи; він відчуває дивне бажання жити так, як йому хочеться, він уперше відчув незалежність від того, що говорили на батьківщині, і самозабутньо занурився у світ «духовної свободи». Ота говорить про себе: «З юних літ я постійно робив те, що мені казали батьки <...> я залишався безвольною істотою, яка механічно виконує свої обов'язки. Але ось мені виповнилось двадцять п'ять років <...> і в мені почав народжуватись якийсь своєрідний внутрішній протест. Поступово почало виявлятися моє істинне Я, <...> це Я намагалось знищити мій постійний внутрішній спокій.<...> Я завжди страшився зіткнення із зовнішнім світом, у мене було відчуття, ніби я зв'язаний по руках і ногах. Удома мені постійно говорили про те, що я маю неабиякі здібності, і я повірив-таки у власну незвичайність. Але як тільки пароплав відчалив із Йокогами, від цієї впевненості не залишилося й сліду. У мене з очей потекли сльози, що було повною несподіванкою для мене самого. Лише пізніше я зрозумів: у цьому виявилася вся моя сутність» [2, с. 114]. І далі: «Через слабкість своєї натури я волів взагалі не приймати жодних рішень. Проте, в якийсь момент, слухаючи поради друга, я пообіцяв йому покінчити з минулим» [2, с. 126].

Коли ж Оту поставили перед необхідністю вибору між коханням і обов'язком, хлопець переживає моральні страждання, але не може протистояти тиску. Ота розуміє, який він насправді безвольний: «Спочатку, коли я лишень приїхав до Німеччини, мені ввижалося якесь пробудження власної особистості. У будь-якому випадку, я дав собі клятву ніколи не бути іграшкою в чужих руках. Але це була лише самовпевненість пташки, якій дозволили розправити крила, не відв'язуючи лапок» [2, с. 130]. Ота не має сил чинити опір обставинам. Відмовившись від поїздки додому, він назавжди може втратити батьківщину: «Я уявив собі на мить, що помру тут, загубившись у людському вирі величезної західної столиці. Від такої перспективи в мене заболіло серце і зникли будь-які моральні якості» [2, с. 130].

Образ Елізи в повісті символізує ковток свободи від установлених віками правил поведінки японців. Танцівниця уособлює невід'ємне право людини на щастя й кохання.

Еліза – бідна німецька дівчина, танцівниця у вар'єте – чиста, цнотлива душа – виявляє неабияку твердість і сильний характер у моменти, коли щось загрожує її коханням. Образ Елізи протиставлений образу Оти. Він – домашній хлопчик, мамин синочок, безвольний і слабкий, проте й намагається показати себе іншою людиною. Вона ж, навпаки, виявляє всю силу свого характеру, незважаючи на важкі обставини. Вона знаходить у собі сили йти проти суспільства й власної матері. Проте зрада Оти надломлює її душевний стан, і вона божеволіє: «... її очі нікого вже не впізнавали. Вона лише промовляла моє ім'я й різні прокльони, рвала на собі волосся, кусала ковдру. Іноді вона ніби приходила до тям і починала щось шукати. Нічого не приймала з рук матері. Лише любовно роздвиглася пелюшки та плакала, притиснувши їх до обличчя. Істеричний стан Елізи згодом минув, а разом із ним зникли й рідкісні вияви свідомості, розумом вона зрівнялась із немовлям» [2, с. 132].

Необхідно відмітити ще один образ, представлений у повісті. Це – колега Оти Аїдзава Кенкічі, який допоміг хлопцю, а згодом його зрадив. Аїдзава Кенкічі повідомив про «компро-

метуючий зв'язок» начальство Оти. Він уважав, що кохання до танцівниці не варте того, щоб назавжди псувати життя. За порадою Аїдзави, Ота залишає певну суму грошей на утримання «нешасної божевільної» та її дитини. Повість закінчується словами: «Так, Аїдзава Кенкічі – справжній друг, але я й досі відчуваю до нього неприязнь» [2, с. 132].

Японські критики пишуть про автобіографічний характер повісті. У Німеччині Морі Огаї закохався в німецьку дівчину, проте родина не дала дозволу письменнику на шлюб із німкеню. І все ж таки ототожнення героя «Танцівниці» з її автором було б помилкою. Морі Огаї сповна використав своє письменницьке право на художній вимисел. Він показав, як зароджується почуття індивідуалізму в епоху Мейджі, описав і погання цього почуття, чим самим висловив свій протест проти насильства над особистістю.

Автор використовує таку актуальну для мистецтва того часу рису, як екзотизм. Письменник зображує екзотичну для японського читача північну країну зі снігом, «замерзлою ластівкою біля дверей», з екіпажами, які їхали по брущатій мостовій. Він використовує детальний опис вулиць, людей у європейській одежі, будинків. Примітна також і архаїчна мова повісті, письменник навмисно використовував її в стилістичних цілях.

Потрібно звернути увагу на особливу семантизацію кольорів у романтичних творах Морі Огая: яскравими й веселими фарбами написано все, що морально і красиво, а темними, чорними, сірими – зимовий вечір, похмурі вулички тощо – усе те, що пов'язано із злом і потворним. Брудно-сірим виглядає Берлін, по якому в розпачі тиняється Ота Тойотаро, змушений покинути Елізу. Мокрий сніг, тьмяне світло ліхтарів підкреслює похмурий стан душі Оти.

Отже, аналіз романтичної творчості Морі Огая на прикладі повісті «Танцівниця» дав змогу зробити такі **висновки**.

Загострена увага до людської особистості, до психологічних проблем її внутрішнього «Я», синтез західної та східної культур, новаторства й традиції, а також концепція притягування-відштовхування становлять сутність романтизму й поезики в художньо-естетичному світогляді Морі Огая. Герої його творів страждають від внутрішньоособистісних конфліктів, які розривають людину навпіл; від боротьби між почуттями та обов'язком, розуміння того, що неможливо об'єднати особисту свободу зі служінням надособистісним цінностям. Усе це створює особливий, емоційно наповнений стиль письменника.

Долі його героїв нерідко переплітаються з особистим життям письменника. Матеріалом для творчості Морі Огаї слугує власний досвід. Проте автор не використовує прямий автобіографізм, він пише про себе й водночас не про себе. Не можна проводити повне ототожнення автора з його персонажами, адже такий підхід здатний закрити шлях до розуміння творчості письменника.

Морі Огаї досягав об'ємності й глибини оповіді за допомогою зміщення часових планів. Письменник не використовував

послідовно-хронологічного викладу подій, навпаки, він повертався до попереднього, передбачав подальше.

Вищезгадана повість відбила складне світосприйняття людини епохи Мейджі: бажання незалежності, волі почуттів і неможливість здійснити ці бажання. Використання аніمالістичних символів, детальний опис, драматичні долі жінок, загальна тональність усепроникного смутку й мистецтво, яке присутнє на кожній сторінці твору, – усе це робить романтичний період творчості письменника особливим.

Література:

1. Иванова Г.Д. Морі Огаї / Г.Д. Иванова. – М., 1982. – 249 с.
2. Морі Огаї. Избранные произведения / Морі Огаї ; пер. с яп. Б. Лаврентьева, Г. Ивановой, В. Гришиной // Японская классическая библиотека. XX век. – СПб. : Гиперион, 2002. – 335 с.
3. Осадча Ю. Основні чинники формування модерного літературно-критичного дискурсу в Японії кінця 19 ст. / Ю. Осадча // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія «Філологічна». – 2008. – № 45. – С. 242–249.
4. David Dilworth & J. Thomas Rimer “The Historical Fiction Of Mori Ogai” / David Dilworth. – University of Hawaii Press, Honolulu, Hawaii 96822, 1991. – 422 p.
5. Helen M. Hopper. Mori Ogai's Response to Suppression of Intellectual Freedom, 1909–1912 / Helen M. Hopper // Sophia University. – 1974. – Vol. 29. – № 4. – P. 381–413.
6. Mori Ogai, Richard Bowring. Maihime. (The Dancing Girl) / Mori Ōgai. // Monumenta Nipponica, Sophia University. – 1975. – Vol. 30. – № 2. – P. 151–176.
7. 小堀桂一郎「若き日の森鷗外」東京大学出版会、東京、1970。– 720 p.
8. 小堀桂一郎「森鷗外留学時代の日本文明論」東京、1969。
9. 小堀桂一郎「森鷗外の世界」東京、1971。– 435 p.
10. 小堀桂一郎「森鷗外：批評と研究」岩波書店、東京、1998。– 391 p.
11. 小堀桂一郎「鷗外とその周辺」明治書院、東京、1981。– 337p.
12. 森茉莉「父の帽子」東京、1975。– 304 p.
13. 森於菟「父親としての森鷗外」東京、1969。– 249 p.
14. 森鷗外「森鷗外全集」1 – 8、東京、1971。
15. 森鷗外「鷗外全集」1 – 3 8、東京、1972。

Левицкая Е. Ю. Константы японского романтизма и поэтика Морі Огая в повести «Танцовщица»

Аннотация. В статье проанализированы константные закономерности проблематики и поэтики произведений романтического периода творчества писателя, структурные особенности, стилевая специфика и образная система его поэмы.

Ключевые слова: романтизм, экзотизм, семантизация цветов, поэтика.

Levytska O. The constants of the Japanese romanticism and Mori Ogai's poetic in novel “The Dancing Girl”

Summary. In this article there are analyzed constant regularities of problematics and poetics of the writer's romanticist works, structural peculiarities, style specifics and figurative system of his prose.

Key words: romanticism, exoticism, colors, poetics.